

Pagrindinis knygos veikėjas Gustavas –
tarsi šveicariškoji Stounerio versija.

Marcel Theroux, Guardian

GUSTAVO SONATA

ROSE TREMAIN

baltos lankos

Rose Tremain

Gustavo sonata

romanas

Iš anglų kalbos vertė Saulina Kochanskaitė

baltos lankos

Mutti

Maclingenas, Šveicarija, 1947-ieji

Sulaukęs penkerių, Gustavas Perlė buvo tikras tik dėl vieno: jis myli savo motiną.

Ji buvo vardu Emilė, bet visi į ją kreipdavosi pavarde – *Frau* Perle. (Po karo Šveicarijoje žmonės laikėsi formalumų. Galėdavai nugyventi visą gyvenimą nė nežinodamas savo artimiausio kaimyno vardo.) O Gustavas Emilę Perlę vadino *Mutti*. *Mutti* ji jam išliko visą gyvenimą, net tada, kai pajuto, kad šitai skamba vaikiškai: ji yra jo *Mutti*, jo vienintelio, – lie-
sa moteris spigiu balsu ir išdrikusiais plaukais, mažame bute neryžtingai besiirianti iš kambario į kambarį, lyg bijotų tarp skirtingų erdvių aptikti daiktus – ar net žmones, – su kuriais nebuvo pasiruošusi susidurti.

Buto trečiame aukšte, į kurį vedė tokiam pastatui pernel-
lyg didingi akmeniniai laiptai, langai žvelgė į Emės upę, te-
kančią per Maclingeno miestą, Šveicarijos srityje, vadinamoje
Šveicarijos plynaukšte, nusidriekusi tarp Juros ir Alpių kal-
nų. Mažame Gustavo kambarėlyje ant sienos kabėjo Šveicari-
jos plynaukštės žemėlapis. Ši sritis buvo kalvota ir žaliuojanti,
apgyvendinta galvijais, apstatyta vandenračiais ir malksnomis
dengtomis bažnytėlėmis. Kartais, paėmusi Gustavą už rankos,
Emilė nusivesdavo jį prie šiaurinio upės kranto, ten, kur buvo
pažymėta Maclingeno pradžia. Miesto simbolis buvo apskritas

sūris su išpjautu griežinėliu. Gustavas prisiminė klausęs, kas suvalgė išpjautą gabalėlį, tačiau Emilė liepusi negaišinti jos kvailais klausimais.

Ant ažuolinės indaujos svetainėje stovėjo Ėricho Perlės, Gustavo tėvo, nuotrauka. Kai jis mirė, Gustavas dar buvo per mažas, kad jį prisimintų.

Kasmet rugpjūčio 1-ąją, Šveicarijos valstybės dieną, Emilė nuotrauką apdėliodavo puokštelėmis gencijonų ir liepdavo Gustavui prieš ją atsiklaupus pasimelsti už tėvo sielą. Gustavas nesuprato, kas yra siela. Tik matė, kad Ėrichas – išvaizdus, plačios šypsenos vyras, dėvintis policininko uniformą su blizgiomis sagomis. Todėl nusprendė melstis už sagas – kad jos neprarastų spindesio ir kad išdidi tėvo šypseną bėgant metams neišblėstų.

„Jis buvo didvyris, – kasmet primindavo sūnui Emilė. – Supratau tai ne iškart, bet jis tikrai buvo didvyris. Geras žmogus supuvusiame pasaulyje. Ir jeigu kas nors tvirtins priešingai, žinok, kad jie klysta.“

Kartais, užmerkusi akis ir sudėjusi rankas, ji murmėdavo įvairius prisiminimus apie Ėrichą, o vieną dieną pasakė: „Buvo pasielgta taip neteisingai. Teisingumas nebuvo įvykdytas. Ir jau niekada nebebus.“

Apvilktas uniforma, tvarkingai sušukuotais trumpais plaukais, Gustavas kasryt būdavo nuvedamas į savo rajono vaikų darželį. Žiūrėdamas, kaip Emilė tolsta, jis nė nekrustelėdamas stovėdavo prie darželio durų. Niekada neverkdavo. Dažnai jusdavo kažkur iš paširdžių gerkle kylantį gumulą, bet visada jį nurydavo. Nes taip elgtis šiame pasaulyje jį buvo išmokiusi Emilė. Jis privalėjo *susivaldyti*. Ji sakė, kad pasaulis knibždėte

knibždaš nusikaltimų, todėl Gustavas privalęs sekti tėvo pavyzdžiu, o tėvas, patyręs bet kokią skriaudą, elgdavęs kaip garbingas žmogus – *susivaldydavęs*. Taip Gustavas būsiąs pasirengęs užgriuvus netikėtumams. Juk netgi Šveicarijoje, kur nebuvo įsibrovęs karas, niekas negalįs būti tikras dėl rytdienos.

„Matai, – sakė Emilė, – privalai būti toks *kaip Šveicarija*. Ar supranti? Turi susiimti ir būti drąsus, išlikti nepriklausomas ir tvirtas. Tada gyvensi teisingą gyvenimą.“

Gustavas nė nenutuokė, kas yra tas „teisingas gyvenimas“. Vienintelis gyvenimas, apie kurį jis numanė, buvo jo paties: gyvenimas su Emile bute trečiame aukšte, ant jo kambarėlio sienos kabantis Šveicarijos plynaukštės žemėlapis, virš geležinės vonios ant virvės džiūvančios Emilės kojinės. Jis troško, kad tos kojinės visada ten kabėtų. Troško, kad kukuliu, kuriuos jie valgydavo per vakarienę, skonis ir tekstūra išliktų nepakitę. Netgi sūrio kvapas Emilės plaukuose, kurį jis ne itin mėgo, turėjo išlikti, nes Gustavas žinojo, kad Emilės darbas Maclingeno sūrio kooperatyve padeda jiems išgyventi.

Kooperatyvas garsėjo ementalio sūriu, kuris buvo gaminamas iš Emės upės slėniuose surinkto karvių pieno. Tarsi kelionių vadovė vieną dieną Emilė pareiškė: „Šveicarija gali pasigirti daugeliu puikių išradimų, ir ementalis yra vienas iš jų.“ Bet, nepaisant jo puikumo, ementalio pardavimai – ir Šveicarijoje, ir visose kitose šalyse aplink ją, vis dar sunkiai atsitiesiančiose po karo, – dar buvo nestabilūs. O jeigu pardavimai krisdavo, premijos, mokamos sūrio kooperatyvo darbininkams per Kalėdas ar Valstybės dieną, galėdavo nuvilti.

Laukdama žinių apie premijos dydį, Emilė Perlė panirdavo į nerimastingą transą. Sėdėdavo virtuvėje prie lentynos (tai buvo ne stalas, o tik atlenkiamoji lentyna, prie kurios ji

ir Gustavas susėsdavo valgyti) ir skaičiuodavo pilkose vietos laikraščio „Matzlingerzeitung“ paraštėse. Laikraščio popieriuje jos skaičiavimai visada išsiliedavo. O ir skaičiai, peržengę stulpelių ribas, padrikdavo straipsniuose apie švingeną, šveicariškąsias imtynes, ar artimiausiuose miškuose pastebėtus vilkus. Kartais jos karštligiškos keverzonės išsiliedavo antrą kart, tik jau nuo ašarų. Ji mokė Gustavą niekada neverkti. Bet atrodė, kad šitos taisyklės sau netaiko: kartais, vėlai vakare, išsėlinęs iš savo kambario, Gustavas rasdavo Emilę, raudančią ant „Matzlingerzeitung“ puslapių.

Tokiomis akimirkomis iš Emilės burnos sklisdavo anyžių kvapas, jai rankose gniaužiant nuo gelsvo skysčio aprasojusią stiklinę, ir šitai Gustavą gąsdindavo – anyžių kvapas iš motinos burnos, murzina stiklinė ir jos ašaros. Užsiropšęs ant kėdės šalia, jis stebėdavo ją pilkų akių kampučiu, kol neilgai trukus ji išsišnypšdavo nosį, ištiesdavo jam ranką ir atsiprašydavo. Gustavas pabučiuodavo jos drėgną, degantį skruostą, tada Emilė jį pakeldavo ir, nuo svorio nežymiai svirduliuodama, nunešdavo atgal į jo kambarį.

Tačiau tais metais, kai Gustavui suėjo penkeri, kalėdiniai priedai visai nebuvo išmokėti ir Emilė buvo priversta imtis papildomo darbo – šeštadienio rytais ji valydavo Šv. Jono protestantų bažnyčią.

Emilė Gustavui pasakė: „Dirbti tokį darbą gali man padėti ir tu.“

Iš namų jie išeidavo labai anksti, miestui deramai nė nepabudus, pirmajai šviesai dar nepasirodžius danguje. Brisdavo per sniegą sekdami dviem silpnais žibintų spinduliais, iškvėptam orui vilnoniuose šalikuose virstant vandens lašeliais. Kai atkeliudavo į bažnyčią, šioje taip pat būdavo tamsu ir šalta.

Abiejose navos pusėse Emilei įjungus dvi žalzganas juostines lempas, kibdavo į darbus: sutvarkydavo giesmynus, nuo klaup-tų nuvalydavo dulkes, iššluodavo akmenines grindis, nubliz-gindavo žalvarines žvakides. Lauke dylančioje tamsoje girdė-davo ūkaujant pelėdas.

Stiprėjant dienos šviesai, Gustavas visad sugrįždavo prie savo mėgstamiausios užduoties. Priklaupęs ant pagalvėlės, stumdamasis ja pirmyn, jis valydavo geležines groteles, einan-čias per visą šoninę navą. Jis dėdavosi turįs atlikti savo darbą itin kruopščiai – geležinis dirbinys buvo išpuostas įmantriais raštais, todėl skudurėliu reikėdavo išvalyti groteles ir iš vidaus, ir iš išorės, – tad Emilė Gustavą girdavo: „Gerai, Gustavai, taip ir reikia. Dirbti reikia kruopščiai.“

Tačiau ji nė nenučiuokė, kad iš tikrųjų Gustavas ieško už grotelių nukritusių dūlančių daiktų. Šią keistą kolekciją jis lai-kė savo „lobiu“. Tik tokios mažos rankos kaip jo galėjo tuos daiktus išgelbėti. Kartais jis rasdavo ir pinigų, bet tai visada būdavo mažavertės monetos, už kurias nieko nenusipirk-si. Dažniau pasitaikydavo plaukų smeigtukų, suvytusių gėlių žiedlapių, nuorūkų, saldainių popierėlių, sąvaržėlių ar geleži-nių vinių. Jis žinojo, kad tie daiktai beverčiai, bet jam tai ne-rūpėjo. Vieną dieną jis rado naujutėlaitį lūpdažį aukso spalvos tūtelėje. Ir pavadino jį savo „svarbiausiu lobiu“.

Palto kišenėse parsinešęs namo, viską paslėpdavo medi-nėje dėžutėje, kurioje jo tėvas anksčiau laikydavo savo ciga-rus. Grožėdamasis ryškiomis spalvomis išlygindavo saldainių popierėlius ir į mažą skardinę iš nuorūkų iškratydavo tabaką.

Kai savo kambaryje likdavo vienas, negalėdavo atitraukti nuo lobia akių. Kartais daiktus liesdavo ir uostydavo. Išlaikyti lobį paslėptą nuo Emilės – tarsi tai būtų dovana, kuria vieną

dieną ją nustebins, – štai kas Gustavą jaudino labiausiai. Jis grožėdavosi lūpdažio spalva – tamsiai violetine, beveik juoda, lyg virta slyva.

Kad viską sutvarkytų savaitgalio pamaldoms, bažnyčioje jiedu su Emile turėdavo praleisti dvi valandas. Per šį laiką užsukdavo keli nuo šalčio apsimuturiavę žmonės. Jie arba meldavosi klauptuose, arba eidavo prie altoriaus tvorelės ir stebeilydavo į gintaro spalvos pietų vakarinio lango vitražę.

Gustavas matydavo, kaip Emilė sėlina aplink juos tarsi bandydama tapti nematoma. Retai tie žmonės ištardavo *grūezi* ar kreipdavosi į *Frau* Perlę vardu. Gustavas žvelgdavo į juos nuo savo pagalvėlės. Jis pastebėjo, kad beveik visi jie senyvo amžiaus. Ir jam rodėsi kaip nelaimingos būtybės, neturinčios savo slaptojo lobio. Tokiomis akimirkomis jam dingtelėdavo, kad galbūt būtent šie žmonės negyvena „teisingo gyvenimo“. Jis svarstydavo, ar negalėtų būti taip, kad „teisingas gyvenimas“ slypi dalykuose, kuriuos temato jis vienas, – daiktuose, užkritisuose už vienų ar kitų grotelių, kurias daugelis žmonių nieko nepaisydami mindo.

Kai viską išvalydavo, Gustavas ir Emilė kartu žingsniuodavo namo. Tramvajai jau būdavo pradėję važinėti, kažkur tolumoje skambėdavo varpas, nuo stogo ant stogo skraidžiodavo pulkai balandžių, gėlių prekystalio savininkė ties *Unter der Egg* gatvės kampu dėliodavo vazas ir kibirėlius. *Frau Teler*, toks buvo gėlių pardavėjos vardas, visada juos pasveikindavo ir nusišypsodavo, net tada, kai snigdavo.

Gatvė, kurioje buvo jų daugiabučių kvartalas, vadinosi *Unter der Egg*. Prieš tuos daugiabučius pastatant *Unter der Egg* (Po akėčiomis) gatvės ruožas buvo dar kaimiška vietovė, kurioje Maclingeno gyventojai galėjo nuomotis sklypus ir auginti

daržoves, bet jų seniai nebeliko. Dabar čia plytėjo tik platus šaligatvis, stovėjo metalinis geriamojo vandens fontanėlis ir *Frau Teler* prekystalis – vienintelis priminimas apie kadaise čia augintus žalėsius. Emilė kartais prasitardavo, kad jai būtų patikę auginti daržoves: raudonuosius kopūstus, vardydavo ji, žirnius, aguročius. „Gerai bent tiek, – atsidusdavo, – kad šitos vietos nesuniokojo karas.“

Ji parodė Gustavui keletą suniokotų vietovių nuotraukų žurnale. Paaiškino, kad visos buvo ne Šveicarijoje. Dresdenas. Berlynas. Kanas. Nė vienoje šių nuotraukų nesimatė žmonių, bet vienoje iš jų buvo nufotografuotas baltas šuo, tupintis griuvėsių krūvoje. Gustavas paklausė, kas nutiko šuniui, tačiau Emilė teatsakė:

– Nėra prasmės klausti, kas nutiko, Gustavai. Galbūt šuo surado gerą šeiminką, o gal pastipo iš bado. Iš kur man žinoti? Viskas per karą priklausė nuo to, kas tu esi ir *kur* tu esi. O tada jau įsikišdavo likimas.

Gustavas įsistebeilijo į motiną.

– O kur buvome mes?

Emilė užvertė žurnalą ir padėjo jį sulanksčiusi tarsi lengvą drabužį, kurį ketintų netrukus vėl apsivilkti. Tada, abiem rankomis suėmusi Gustavo veidą, tarė:

– Mes buvome čia, saugūs Maclingene. Kurį laiką, kol tavo tėvas dirbo policijos viršininko pavaduotoju, netgi gyvenome gražiame bute *Fribourgstrasse* gatvėje. Butas buvo su balkonu, jame auginau pelargonijas. Žiūrėdama į pelargonijas dabar, negaliu neprisiminti tų, kurias auginau anuomet.

– O tada persikraustėm į *Unter der Egg*? – paklausė Gustavas.

– Taip. Tada persikraustėm į *Unter der Egg*.

– Tik tu ir aš?

– Ne. Iš pradžių buvome trise. Bet neilgai.

Išvalę bažnyčią, Gustavas ir Emilė sėdėdavo mažoje virtuvėlėje prie atlenkiamosios lentynos, gerdavo kakavą ir valgydavo juodą duoną su sviestu. Prieš akis jiems tįsdavo ilga žiemos diena, šalta ir tuščia. Kartais Emilė grįždavo į lovą skaityti žurnalų. Ir už tai neatsiprašinėdavo. Ji buvo įsitikinusi, kad vaikai privalą išmokti žaisti vieni. Buvo įsitikinusi ir tuo, kad kitaip jie niekada neišsiugdysią vaizduotės.

Tokiomis valandomis Gustavas pro savo kambario langą žvelgdavo į balsvą dangų. Jis turėjo vienintelį žaislą – metalinę traukinuką, tad pasidėdavo jį ant palangės ir stumdydavo pirmyn atgal. Dažnai prie lango būdavo taip šalta, kad kvėpuodamas galėdavo išpūsti virš garvežio tikroviškus garus. Vagono languose buvo išpiešti žmonių veidai su visuose juose atsispindinčiu suglumimu ir nuostaba. Retkarčiais šiems apstulbusiems žmonėms Gustavas sušnabždėdavo: „Jūs privalote *susivaldyti*.“

Keisčiausia daugiabučio vieta buvo po juo esantis bunkeris. Jis buvo pastatytas kaip branduolinė slėptuvė, bet dažniau vadinamas oro apsaugos rūsiu. Netrukus pareikalauta, kad tokius rūsius turėtų kiekvienas pastatas Šveicarijoje.

Kartą per metus namsargis sukviėdavo visus daugiabučio gyventojus, įskaitant vaikus, ir visi kartu nusileisdavo į slėptuvę. Jiems lipant laiptais žemyn, sunkios geležinės durys būdavo užveriamos.

Ir tąkart Gustavas tvirtai įsikabino Emilės rankos. Šviesa degė, tačiau matėsi tik nesibaigiantys laiptai žemyn. Sargas visada primindavo, jog jie turėtų „kvėpuoti įprastai“, nes oro

filtravimo sistema esą dažnai tikrinama, kad veiktų nepriekaištingai. Ne šiaip sau šita vieta vadinama oro apsaugos rūsiu, kalbėjo jis. Nepaisant to, ore tvyrojo keistas kvapas, gyvūnų kvapas, tarsi lapės ar žiurkės būtų čia įsitaisiusios guolius ir gyventų misdamos dulkėmis ar nuo sienų laižydamos pilkus dažus.

Nulipus nesuskaičiuojamais laiptais, atsivėrė didžiulis sandėlis, nuo grindų iki lubų prikrautas užklijuotų kartoninių dėžių.

– Turėtumėt atsiminti, ką laikome dėžėse, – dėstė sargas, – užtektinai maisto atsargų mums visiems maždaug dviem mėnesiams. O vanduo štai tose cisternose. Švarus geriamasis vanduo. Žinoma, viskas normuota, nes maisto tiekimas – net jei funkcionuotų – būtų nutrauktas, taip apsaugant nuo radioaktyviosios taršos, bet čia sukauptų atsargų pakaktų visiems.

Sargas toliau aprodinėjo patalpas. Jis buvo stambus vyras. Kalbėjo garsiai ir pabrėžiamai, lyg būtų įsitikinęs, kad bendrauja su būriu kurčiųjų. Jo balsas aidėjo betoninėmis sienomis. Gustavas pastebėjo, kad kiekvieną kart apžiūrėdami slėptuvę namo gyventojai nuščiūva. Jų išraiškos jam primindavo traukinuko languose išpieštų žmonių veidus. Vyras ir žmonos susiglausdavo. Seni žmonės įsikabindavo vienas kito, kad tvirtčiau stovėtų. O Gustavas visada tikėdavosi, kad motina nepaleis jo rankos.

Kai jie nuėjo į „miegamąją“ slėptuvės dalį, Gustavas pamatė, kad gultai surikiuoti vienas ant kito į penkiaaukštes lovas. Kad pasiektum viršutinį gultą, būtum turėjęs lipti kopėtelėmis, ir jis pamanė, kad jam visai nepatiktų miegoti taip atsiplėšus nuo žemės. O jeigu jis atsibus naktį tamsoje ir negalės surasti *Mutti*? O jeigu ji miegos pačiame apatiniame gulte

ar kitoje penkiaaukščių lovų eilėje? O jeigu jis išvirs iš gulto, nukris galva žemyn ir ji sprogs? Gustavas sušnabždėjo, kad čia, geležiniame bunkeryje su maistu kartoninėse dėžėse, jis gyventi nenoriš, ir *Mutti* tarė:

– Taip turbūt niekada neatsitiks.

– Kas niekada neatsitiks? – paklausė jis.

Bet Emilė aiškinti nenorėjo.

– Tau dabar apie tai nereikia galvoti. Šita slėptuvė tik dėl saugumo, jeigu rusams – ar bet kam kitam – šautų į galvą pakenkti Šveicarijai.

Naktį gulėdamas lovoje Gustavas mąstė, kas atsitiktų, jei kas nors pakenktų Šveicarijai. Galbūt Maclingenas būtų paverstas griuvėsiais, o jis liktų visiškai vienas, kaip tas baltas šuo nuotraukoje.